

Opgesteld door: Christa Teurlings
Vraagsteller: projectmedewerker voortgezet onderwijs
Referentie: Kennisrotonde. (2017). Wat is (er bekend over) het effect van maatwerk (definitie) op de motivatie van leerlingen? (KR. 112)

31 januari 2017

Vraag

Wat is (er bekend over) het effect van maatwerk (definitie) op de motivatie van leerlingen?

In deze bijdrage staan de volgende vragen centraal:

1. Welke vormen of varianten van maatwerk worden er in de literatuur beschreven en wat houden ze in?
2. Is of zijn er overzichtsstudie(s) beschikbaar, waarin wordt beschreven wat het effect is van de eerder beschreven vormen of varianten van maatwerk op de motivatie, in het bijzonder de leerhouding van leerlingen in het VO (met het oog op de verbetering van de leerprestaties)?

Kort antwoord

In de literatuur wordt onder meer gesproken over maatwerk, differentiatie, flexibilisering, individualisering, personalisering, talentontwikkeling. Deze begrippen en bijbehorende omschrijvingen worden veel en ook door elkaar heen gebruikt, mede afhankelijk van de bedoeling van het bieden van maatwerk. Gaat het om het (flexibel) organiseren van het onderwijs, het verbeteren van de prestaties, het stimuleren van individuele talenten?

Al met al staat bij 'maatwerk' het afstemmen van het onderwijs op en het omgaan met de individuele behoeften van de leerling centraal. Verondersteld zou kunnen worden dat leerlingen door dit maatwerk meer en beter worden uitgedaagd, hetgeen een positieve invloed zou kunnen hebben op de leermotivatie/leerhouding van leerlingen, zodat de leerprestaties verbeteren. Of dit ook zo het geval is, lijkt mede afhankelijk van de vraag hoe leraren en scholen in concrete situaties keuzes maken.

Toelichting antwoord

Achtergronden

In de huidige maatschappij wordt onderstreept dat alle kinderen een onderwijsaanbod verdienen dat zo goed mogelijk past bij hun interesses en mogelijkheden. Veel ouders vragen ook om flexibilisering van het onderwijs (zie bv. www.Oudersonderwijs.nl). Het belang van maatwerk zien we ook terug in het landelijke onderwijsbeleid (bijvoorbeeld in het kader van Passend Onderwijs^[1], in het kader van talenten op school, diploma's op maat). Ook zien we dat steeds meer scholen manieren bedenken en ontwikkelen om rekening te houden met behoeften en talenten van leerlingen (zie bijvoorbeeld Haarbosch, Kieviet en Schenkels, 2011).

Het waarom?

In de literatuur worden diverse redenen aangedragen voor het belang van omgaan met individuele behoeften en talenten van leerlingen.

Naast organisatorische argumenten, zou het ook het ten goede komen aan de motivatie van leerlingen en daarmee aan de onderwijskwaliteit en -opbrengsten (Onderwijsraad, 2015). Hieraan ligt de constatering ten grondslag dat het klassieke leerstofjaarklassensysteem problemen kende met de motivatie en leerresultaten van (risico-)leerlingen (zie Mooij, 2016a). Door het bieden van 'optimaliserend onderwijs' zou dit probleem ondervangen kunnen worden (Mooij, 2016b).

Daarnaast geeft men als reden aan, dat de leerlingenpopulatie steeds meer divers wordt, dat er een betere signalering van problemen bij leerlingen is, en dat ouders steeds mondiger zijn en hoge eisen stellen aan het onderwijs (zie Oostdam, 2009). Daarnaast worden de emancipatie van het individu, een gedifferentieerde arbeidsmarkt, en nieuwe inzichten over leren en opleiden genoemd (van 't Riet & Den Boer, 2011). Ook zouden efficiencyoverwegingen een rol kunnen spelen (zie Waslander, 2014).

Tot slot zijn er auteurs die beogen dat leerlingen juist actief uitgedaagd en gestimuleerd moeten worden om zijn of haar (individuele) talenten optimaal te ontdekken en ontwikkelen. Brede talentontwikkeling komt daarmee hoog op de agenda te staan. Het gaat daarmee niet zo zeer om het aanpassen van het onderwijs aan individuele verschillen van leerlingen, maar veel meer om het actief stimuleren van individuele talenten van leerlingen. Want elke leerling heeft talenten en groeikansen en -mogelijkheden, niet alleen de hoogbegaafde leerlingen. Het kan daarbij gaan om een diversiteit aan talenten op bijvoorbeeld cognitief, creatief en cultureel gebied of in de sport. Verschillen tussen leerlingen worden juist 'gezocht', gewaardeerd, aangemoedigd en gestimuleerd.

Overigens zijn er ook geluiden, die het bieden van maatwerk of het geïndividualiseerd leren (gedeeltelijk) bekritisieren. Zo stelt Waslander (2014) een aantal kanttekeningen bij de voortschrijdende individualisering van het onderwijs. Zij geeft bijvoorbeeld aan, dat onderwijs een vorm van 'sociale organisatie van leren is', dat zeker waarde heeft en behouden moet blijven. Zij stelt ook: *"Het gaat juist ook om al-dan-niet-gedeelde geschiedenis en cultuur. En ik zou zeggen dat er naast die –meer individualiserende (...) skills, ook aandacht nodig is voor meer collectiverende waarden zoals zorgzaamheid, bescheidenheid en verdraagzaamheid"*. (pg. 8). Ook Hirsch laat zich (op basis van onderzoek) kritisch uit ten aanzien van het individualiserende (en op vaardigheden gericht) onderwijs. Het zou juist de verschillen tussen leerlingen van verschillende achtergronden alleen maar versterken. Hij stelt dat het accent in het onderwijs niet moet komen te liggen op zelf-realisatie, maar op het doel van de gemeenschap, de maatschappij. Het gaat wat hem betreft juist om de gemeenschappelijke kennis. Hij stelt: *"The key task facing our elementary schools, is to shift from the goal of self-realization to the goal of community—from child-centeredness to community-centeredness. No sensible person would disparage either goal. But the emphasis must shift decisively for the sake of the community and the individual child."*

Wanneer we het hebben over maatwerk, staat al met al het afstemmen van het onderwijs op, en het omgaan met de individuele behoeften van de leerling in het algemeen hoog in het vaandel. Hoe gaan we om met heterogeniteit in de klas? Wat vinden we daarin belangrijk (*het waarom?*)^[2]? Hoe kunnen we talenten bij onze leerlingen het best tot ontwikkeling brengen?

In het advies van de Onderwijsraad (2015) staat daarover: *"Van het Nederlandse onderwijs wordt in toenemende mate maatwerk verwacht. Daarmee wordt bedoeld dat het onderwijs beter aansluit bij de capaciteiten en behoeften van de individuele leerling."* (pg. 10).

Verondersteld zou kunnen worden dat leerlingen door dit maatwerk meer en beter worden uitgedaagd, hetgeen een positieve invloed zal hebben op de leerprestaties van de leerlingen. Maar in hoeverre kan deze veronderstelling door/met wetenschappelijk onderzoek worden ondersteund?

Het wat en hoe?:

Welke (overkoepelende) termen en welke vormen of varianten van maatwerk^[4] worden onderscheiden (vraag 1)

Voor het afstemmen van het onderwijs op de individuele behoeften van de leerling, worden in het algemeen verschillende termen (ook door) elkaar gebruikt: adaptief leren, maatwerk, differentiëren, gepersonaliseerd leren, onderwijs-op-maat, passend onderwijs, flexibilisering, standaardisering, optimaliserend onderwijs, individueel onderwijs, talentontwikkeling. Ze hebben met elkaar gemeen dat er gezocht wordt naar manieren om op een gewenste wijze om te gaan met individuele verschillen tussen leerlingen.

Wat betreft deze verschillen, wordt vaak gedoeld op cognitieve verschillen tussen leerlingen, op verschillen in leervorderingen en bereikte leerresultaten (meer- en hoogbegaafden^[3], zorgleerlingen). Ook wordt wel gedoeld op verschillen in sociale of culturele achtergronden, in de behoefte aan interne of externe sturing van het leren en het leervermogen (Vermunt, 1992, vgl ook Marquenie e.a., 2014), of verschillen in talenten op andere domeinen en in interesses en ambities.

De onderwijsraad hanteert de term *maatwerk* als brede overkoepelende term (zie ook Onderwijsraad, 2015). Het verwijst naar alle manieren om het onderwijsaanbod beter aan te laten sluiten op de behoeften van leerlingen. Het gaat om het afstemmen van de onderwijsleersituatie op verschillen tussen leerlingen (Oostdam, 2009).

Op welke manier kunnen we binnen het onderwijs het beste met die verschillen (in behoeften en ambities) omgaan? In onze literatuurstudie zijn we de volgende termen, begrippen en vormen of varianten tegengekomen. We noemen er een aantal.

- *Flexibilisering van de organisatie van het onderwijs*

Van 't Riet en den Boer (2011) schrijven over *flexibilisering* van de organisatie van het onderwijs. Zij hierbij een onderscheid in didactische, organisatorische en programmatische flexibiliteit. *Didactische flexibiliteit* verwijst bij hen naar maatwerk in leerstof, opdrachten, werkvormen en leermiddelen.

Bij *organisatorische flexibiliteit* gaat het om maatwerk in wanneer, waar (ook: onderwijs op een andere locatie) en in welke volgorde de leerling het onderwijs doorloopt. Het onderwijsprogramma en het rooster worden flexibel ingericht. Lesonderdelen worden op verschillende dagen in de week, in verschillende perioden in het jaar en op verschillende plaatsen verzorgd, en leerlingen kiezen zelf waar, wanneer, in welke volgorde en hoe ze hun lesprogramma doorlopen. Hierdoor is er sprake van differentiatie naar tijd, in volgorde en in plaats. Zo wordt bijvoorbeeld door de staatssecretaris van OCW (brief aan de Tweede Kamer, 2015) gesproken over de mogelijkheid om onderwijs te verzorgen op een andere locatie. Deze vorm van maatwerk zou mogelijk moeten zijn voor:

1. Kinderen die tijdelijk of gedeeltelijk niet naar school kunnen, om lichamelijke of psychische redenen (lichamelijke of psychische redenen)

2. Kinderen die vanwege hun sportieve en culturele talenten hun onderwijstijd niet op een school kunnen invullen (sportieve en culturele talenten)
3. Kinderen die tijdelijk in het buitenland verblijven, bijvoorbeeld reizende kinderen of kinderen van ouders die tijdelijk in het buitenland werken (tijdelijk verblijf in buitenland)
4. Kinderen die thuisonderwijs krijgen (thuisonderwijs onder strikte kwaliteitsvoorwaarden).

Bij *programmatische flexibilisering* gaat het om de keuze tussen opleidingen, tussen deelprogramma's (bijvoorbeeld minors, afstudeerrichtingen) en tussen onderwijsseenheden. Van 't Riet en den Boer (2011) onderscheiden daarbij (voor het middelbaar beroepsonderwijs) drie niveaus: leerlingen kunnen kiezen welke opleiding ze volgen, welke deelprogramma's daarbinnen, en vervolgens welke onderwijsseenheden ze aan hun studieprogramma toevoegen. Hierdoor bestaan er voor studenten diverse vrijheidsgraden.

In het verlengde hiervan benoemt de onderwijsraad ook nog *flexibilisering van de (eind)toets of het diploma*. Daarmee spreken zij van een diploma-op-maat (Onderwijsraad, 2010).

- *Differentiatie: afstemmen van het onderwijs op de leerling*

Door een aantal auteurs wordt de term 'differentiatie' gebruikt. De onderwijsraad hanteert de term *differentiatie* en verwijst daarmee naar de afstemming van het onderwijs op de leerling door de leraar of de school (Onderwijsraad, 2015). Van der Valk (2014) hanteert ook de term differentiatie maar verwijst ermee naar de diverse aanpassingen op programma- en instructieniveau die aansluiten op de individuele beginsituatie, leerbehoeften en interesses van leerlingen met als doel voor alle leerlingen maximale leerkansen te creëren.

Waslander (2007) hanteert de term differentiatie en beschrijft zes dimensies om aan te geven hoe we in de klas om kunnen gaan met heterogeniteit in de klas. Het zijn:

- Differentiëren naar doelen: worden voor alle leerlingen dezelfde onderwijsdoelen geformuleerd of zijn er verschillen?
- Differentiëren naar inhoud: kunnen leerlingen kiezen wat ze leren? Ook is er sprake van differentiëren naar inhoud als er ook sprake is van verbreden, verrijken of verdiepen (van der Valk, 2014).
- Differentiëren naar tempo/tijd: moeten alle leerlingen hetzelfde tempo volgen?
- Differentiëren naar lesmateriaal: moeten alle leerlingen met hetzelfde materiaal werken of kunnen er verschillen zijn?
- Differentiëren naar lesactiviteiten, zoals instructie: zijn alle leerlingen op hetzelfde moment betrokken bij de lesactiviteiten, of worden aan leerlingen met verschillende kenmerken verschillende instructies en bijvoorbeeld verlengde instructie gegeven?
- Differentiëren naar rooster: is de tijd strak gepland of hebben leerlingen de mogelijkheid om hun tijd vrij in te delen?

Waslander (2014) noemt een in andere publicaties ook nog:

- Het differentiëren naar echte persoonlijke aandacht voor leerlingen

Tot slot noemen we nog differentiëren naar eindproduct (van der Valk, 2014), naar groeperingsvorm (individueel werk of groepswerk), toetsing of beoordeling, of differentiëren na de toets (www.wij-leren.nl).

Naast de genoemde vormen of varianten wordt in de literatuur nog verwezen naar combinaties, zoals het gebruik van een mix van lesvormen, zoals flipping the classroom (van der Mee, 2015).

In het algemeen wordt wel een onderscheid gemaakt in interne en externe differentiatie, in convergente en divergente differentiatie. *Externe differentiatie* betreft het onderbrengen van leerlingen in verschillen klassen, groepen op scholen. Bijvoorbeeld het differentiëren tussen leerlingen VMBO, HAVO en VWO, of het onderbrengen van hoogbegaafde leerlingen in aparte klassen. *Interne differentiatie* betreft het differentiëren binnen een klas (b.v. groeperen van leerlingen in heterogene of homogene groepen, variëren in werkvorm, didactisch materiaal, tempo etc).

Een ander onderscheid is dat tussen *convergente en divergente differentiatie*. Bij convergente differentiatie nemen de verschillen tussen leerlingen af. Er is een minimumdoel voor de groep als geheel; aan de klassikale instructie doen alle leerlingen mee; daarna wordt de groep gesplitst in leerlingen die zelfstandig werken (ook met verdiepingsstof) en leerlingen die verlengde instructie krijgen. De leraar staat veelal centraal.

Bij divergente differentiatie nemen de verschillen tussen leerlingen toe. De leraar sluit zoveel mogelijk aan op de individuele niveaus en onderwijsbehoeften van de leerlingen. Vooral bij het gebruik van digitale media heeft divergente differentiatie voordelen, aangezien de voor leerlingen het niveau en de vorderingen bijhouden.

Ook zijn er vormen waarbij er gebruik wordt gemaakt van *combinaties van divergente en convergente differentiatie*, zoals in het STIP-model: een differentiatiemethode voor Natuur en Techniek. STIP staat voor Samenwerkend leren voor Taak Inhoud en Procesdifferentiatie (vergelijk Eysink, Kamp, Kuiper & Thuis, 2016).

- *Talentontwikkeling*

De term talentontwikkeling (zie bijvoorbeeld Dochy e.a., 2014; Sardes, 2014; SLO, 2014; Visser, 2013) wordt niet alleen gebruikt om aan te geven dat verschillen tussen leerlingen worden erkend, maar juist om aan te geven dat deze verschillen worden gewaardeerd en aangemoedigd. Dit gebeurt vanwege de overtuiging dat daar het aangrijpingspunt ligt voor groei en ontwikkeling. Aan de term talentontwikkeling ligt een breder perspectief (op opvoeden, leren en veranderen) ten grondslag: men gaat uit van een waarderende, positieve en ontwikkelingsgerichte benadering, een 'sterke punten benadering'. Men gaat niet alleen met respect om met verschillen, maar men vertrouwt op de talenten van leerlingen, gaat er expliciet naar op zoek en men bouwt er op voort. In deze benadering gaat men niet uit van wat er fout gaat, of van wat leerlingen nog niet kunnen. Er wordt juist gezocht naar wat er goed gaat, naar het positieve, naar affiniteiten en talenten, vanuit de overtuiging dat daar de energie zit om te groeien en om 'te worden wie je bent'. Deze benadering verschilt van de benadering waarbij problemen worden aangepakt om ze te verhelpen. Met deze tekortgerichte of probleemgerichte benadering zijn we inmiddels erg vertrouwd geraakt, niet alleen in het onderwijs maar ook in arbeidsorganisaties (zie bijvoorbeeld Tjepkema, 2010). In onderstaande tabel staan de verschillen weergegeven tussen de probleemoplossende aanpak en de waarderende benadering van verschillen tussen leerlingen (overgenomen uit Dochy, e.a., 2014).

probleemoplossende aanpak	waarderende benadering
Bepaal knelpunt: Wat gaat hier niet goed?	Onderzoek kwaliteiten: Wat gaat er goed? Wat is de moeite waard?
Analyseer oorzaak: Waar ligt het aan?	Bepaal hoe het beter zou kunnen: Welke droom heb je over de toekomst?
Brainstorm: Wat zijn mogelijke oplossingen?	Formuleer een ambitie: Wat is je gewenste toekomst?
Actie: Wat gaan we doen (actieplan)?	Actie: Hoe maak je die ambitie realiteit?

Tabel 2: Vergelijking probleemoplossende aanpak en waarderende benadering (Cooperrider, 2004. In Tjepkema & Verheijen, 2005).

- *Samengevat:*

Uit bovenstaande blijkt wel dat er in de literatuur verschillende begrippen en omschrijvingen (ook door elkaar) gebruikt worden, die mede samenhangen met de bedoeling van het bieden van maatwerk: gaat het om het organiseren van het onderwijs zodat er beter kan worden omgegaan met individuele verschillen (in het kader de organiseerbaarheid of organisatie van het onderwijs), om het verbeteren van de motivatie en leerprestaties van alle leerlingen of gaat het (ook) om het doelbewust waarderen en stimuleren van verschillen tussen leerlingen en het stimuleren van de ontwikkeling van individuele talenten.

Met welk effect? (vraag 2)

Zijn er inmiddels al onderzoeken gedaan naar het effect van deze vele vormen van maatwerk? Leiden deze vormen van maatwerk tot een betere of gunstiger leerhouding of motivatie bij leerlingen, zodat de leerresultaten verbeteren?

Gezien de breedte van het begrip 'maatwerk', is deze vraag binnen de kaders van de kennisrotonde te breed om in zijn volledigheid en breedte te beantwoorden. Om op deze vraag toch een aanzet tot een antwoord geven verwijzen we eerst naar een aantal antwoorden, die al op de site van de Kennisrotonde beschikbaar zijn.

- *Externe differentiatie op schoolniveau*

Het effect van homogene of heterogene samenstelling van een school voor primair onderwijs op welbevinden en leerprestaties kon nauwelijks worden aangetoond.

Voor een meer uitgebreid antwoord wordt verwezen naar

<https://www.nro.nl/kennisrotondevragenopeenrij/onderwijsresultaten-samengestelde-basisscholen/>

- *Convergente of divergente differentiatie in groepen.*

Uit onderzoek blijkt geen eenduidig antwoord op de vraag of convergente of divergente differentiatie in de onderbouw van het voortgezet onderwijs beter gaat (Ref;). Van belang hierbij is onder meer dat leraren de niveaus en onderwijsbehoeften van leerlingen goed inschatten, dat de individuele begeleiding van leerlingen centraal staat en dat er gewerkt wordt met kleine groepen. Ook ICT kan hierbij helpen. Vooral laag presterende leerlingen lijken te profiteren van het werken in heterogene groepen.

Voor een meer uitgebreide beschrijving verwijzen we naar

<https://www.nro.nl/kennisrotondevragenopeenrij/beter-leren-volgens-convergente-of-divergente-differentiatie/>

- *Zitten blijven of versnellen?*

Scholen kunnen ook maatwerk bieden door leerlingen met hoge kwaliteiten de mogelijkheid te bieden om het onderwijsprogramma versneld te doorlopen en een klas over te slaan, of door leerlingen de mogelijkheid te geven het programma nog eens over te doen. Uit onderzoek blijkt dat dit niet altijd positieve effecten heeft op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen.

Voor een uitgebreide beschrijving verwijzen we naar

<https://www.nro.nl/kennisrotondevragenopeenrij/effect-van-zittenblijven-of-versnellen/>

- *Individueel onderwijs*

Het blijkt dat in het algemeen niet zo maar worden aangenomen dat het bieden van individueel onderwijs (nog afgezien van de vraag of het wenselijk is, zie bijvoorbeeld Waslander 2014) automatisch tot betere leerprestaties leidt [5]. Als voorbeeld verwijzen we ook naar een eerder antwoord van de Kennisrotonde op de vraag of het gebruik van tablets tot betere leeropbrengsten leidden

(<https://www.nro.nl/kennisrotondevragenopeenrij/leeropbrengsten-tabletgebruik/>)

Over individueel onderwijs concludeerde Hattie (2014) op basis van uitgebreide meta-analyses dat individueel onderwijs wel flexibiliteit toelaat, met onderwijsmethoden en motivatiestrategieën die aansluiten bij de individuele verschillen, maar dat het bewijs hiervoor niet zo positief is. Het gaat veel meer om de vraag hoe de leraar met individuele verschillen omgaat, en die kwestie doet zich ook voor in kleine of grotere groepen. Hattie schrijft hierover het volgende (gebaseerd op Waxman, e.a., 1985a en 1985b): "Ze toonden aan dat het belangrijk was het lesgeven aan te passen aan de noden van de leerlingen; zich ervan te vergewissen dat deze noden gebaseerd zijn op de capaciteiten van elke leerling; gebruik te maken van materiaal en procedures zodat alle leerlingen vooruitgang kunnen boeken op hun eigen tempo; periodiek te evalueren om leerlingen te kunnen informeren over hun vooruitgang; de eigen verantwoordelijkheid van de leerling te stimuleren voor het opvolgen van zijn vooruitgang; inspraak te verlenen aan leerlingen in

verband met hun leerdoelen, en ten slotte leerlingen te stimuleren elkaar te helpen bij het verwezenlijken van individuele doelen". (pg. 348).

Het op deze wijze afstemmen van het onderwijs op verschillen tussen leerlingen is voor veel leraren echter een moeilijke opgave (Deunk et al., 2015). Dit raakt echter wel de kern van de professionaliteit van leraren. Met andere woorden: het gaat niet zozeer louter om wat je als leraar doet of voor welke variant van maatwerk je kiest, maar hoe je als leraar denkt over leren en onderwijs, en hoe je dat vervolgens in de praktijk brengt (Tomlinson, 2010).

- *Gepersonaliseerd leren met ict*

Voor effecten van gepersonaliseerd leren met ict is voor het vo-veld een onderzoeksrapportage geschreven (Marquenie, e.a., 2014), waarnaar we graag verwijzen. In deze rapportage staat: "*Gepersonaliseerd leren blijkt een positief effect te hebben op de leerprestaties als de leraar of een computersysteem op basis van responses van een leerling bepaalt welke leerinhoud of leerstrategie het beste past bij die leerling. Minder eenduidig zijn de bevindingen wanneer leerlingen zelf keuzes maken over de leerinhoud en de leerstrategie. Zelfstandig leren motiveert leerlingen en als zij de vaardigheden bezitten om zelfgeorganiseerd te leren, laten onderzoeken betekenisvolle, positieve effecten zien.*" (pg. 21).

De onderzoeksrapportage is te vinden via de link: <http://www.leerling2020.nl/wp-content/uploads/2014/03/Onderzoeksnotitie-gepersonaliseerd-leren.pdf>

- *Optimaliserend onderwijs*

Op basis van een reviewstudie van onderwijsanalyses en (beleids-)onderzoeken in de periode 1916-2015 komt Mooij (2016b) tot een preventieve systematiek van 'optimaliserend onderwijs' voor elk kind in de voor- en vroegschoolse educatie en elke leerling in het primair of voortgezet onderwijs. Deze systematiek zou de problemen, die kleven aan het reguliere jaarklassensystematiek kunnen ondervangen.

Hij beschrijft daartoe een multiniveau theoretisch ontwerp, met een aantal kenmerken, t.w. (pg. 459):

- Landelijke (deel-)curricula die gekenmerkt worden door instructievarianten
- Integratie van individueel-longitudinaal en vergelijkend-normerend onderzoek
- Flexibele certificerings- en diplomeringstructuur
- Een ondersteunende schoolorganisatie
- Gecontroleerde optimalisering van de opbrengst per leerling en op instellings- en schoolniveau
- Per onderwijsinstelling kunnen ook vrije ofwel eigen onderwijsinvullingen worden ingericht.

Hij schrijft: "*Zo'n benadering vereist een focus op een optimaliserende inrichting van het curriculum in schoolverband, inclusief de mogelijke verhoging van leerwinsten van elke leerling in groepsverband via geïntegreerde, voorbereide inhoudelijke, didactische en organisatorische kwaliteiten van speel-/leerprocessen en de adequate evaluatie en beoordeling van de vorderingen daarbinnen (...).*" (pg. 463).

Effectonderzoek is voor deze benadering (nog) niet voorhanden. Mooij geeft wel een aanpak voor onderwijsinnovatie in de schoolpraktijk, waarbij samenhangende ontwikkelingsprojecten en –onderzoeken worden ingericht.

- *Talentontwikkeling*

De waarderende benadering zien we in de literatuur en in het onderwijsveld terug. Ook binnen het hersenonderzoek (zie Jelle Jolles, 2011) wordt verwachtingsvol over deze benadering gesproken. In Nederland is deze benadering zeker in opmars, in het onderwijs, in arbeidsorganisaties, maar ook in wijken met veel risico-jongeren (Hoorik, 2011).

Uit onderzoek komt naar voren dat deze benadering veelbelovend is binnen het onderwijs (zie bijvoorbeeld Cauffman & van Dijk, 2014; Dochy e.a, 2014; Sardes, 2014; SLO, 2014; Visser, 2013; Wijsman, z.j.), binnen arbeidsorganisaties (vgl. van Woerkom, e.a. 2011), en in achterstandswijken (Hoorik, 2011), maar 'hard' bewijs is voor het Nederlandse onderwijs nog schaars.

- *Tot slot: (wanneer) gaat maatwerk werken?*

Op basis van de beschreven onderzoeksresultaten en door de onderzoekers genoemde aanbevelingen, mag worden aangenomen dat het in het algemeen erop aankomt hoe leraren en scholen in concrete situaties keuzes maken voor 'maatwerk'. Deze keuzes van leraren/scholen moeten ertoe leiden dat leerlingen worden aangezet en uitgedaagd tot een actief leerproces (leerhouding, motivatie), dat nodig is voor het bereiken van gewenste leerresultaten.

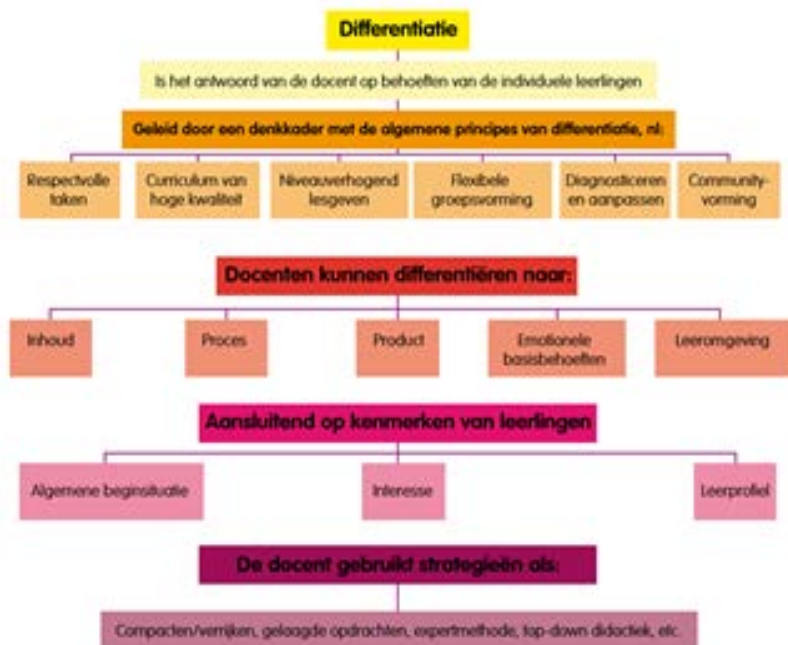
Mooij (2016b) geeft aan, dat er maatregelen nodig zijn op zowel het niveau van de leraren (in relatie tot de groep leerlingen), als het niveau van de opleiding (afdeling, school). Hij beschrijft (zie voorgaande passages) daartoe een multiniveau ontwerp van 'optimaliserend onderwijs', dat (nog) theoretisch van aard is.

Voor wat betreft het niveau van leraren, blijkt het uit onderzoek dat de beste effecten worden bereikt als leraren de leerlingen vertrouwen en uitdagen (en ze aanmoedigen om diep na te denken en problemen op te lossen), hoge verwachtingen hebben van leerlingen, leerlingen stimuleren om zelf verantwoordelijkheid te nemen voor het leerproces, na te denken en het leren te toetsen en te evalueren, en leerlingen te laten ervaren dat ze zelf tot verdere groei kunnen komen (zie Hattie, 2014). Welke vorm van maatwerk zij daarvoor kiezen, lijkt daarbij dus minder van belang te zijn.

Het komt er dus op aan, om in concrete situaties en bij een concrete (groep) leerling(en) te bepalen wat deze leerling(en) op dit moment nodig heeft (hebben), om een stap verder te komen en te groeien. De houding van leraren en schoolleiders opzichte van leren en onderwijzen en ten opzichte van differentiëren en omgaan met verschillen, zijn daarbij belangrijk. Verwant hiermee omschrijft het *National Research Center on the Gifted and Talented* de term differentiatie als *een proces* waarmee leraren het leren van leerlingen bevorderen (in van der Valk, 2014).

Om bovenstaande te illustreren verwijzen we naar het raamwerk voor differentiatie ('differentiated instruction model'), zoals dat door de Amerikaanse deskundige Carol Tomlinson is opgesteld. Met dit model brengt zij de aspecten in beeld die van belang zijn bij het omgaan met cognitieve diversiteit. Zij biedt een

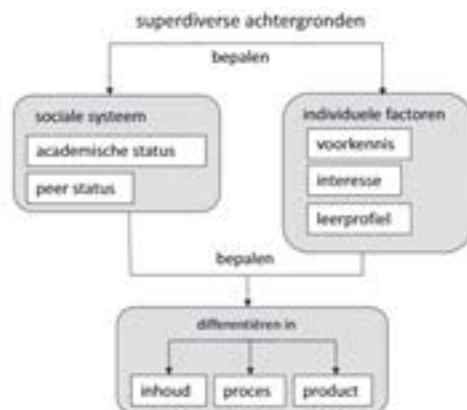
denkkader met algemene principes, met varianten en strategieën voor differentiëren. Het model ziet er als volgt uit:

Figuur 1: Raamwerk voor differentiatie, zoals opgesteld door Carol Tomlinson (overgenomen uit van der Valk, 2014, pg. 15).

In het model gaat zij ervan uit dat leraren in hun instructie differentiëren naar inhoud, proces en product, gegeven de voorkennis, interesses en leerprofiel van de leerlingen. En Tomlinson stelt hierbij dat differentiëren alleen niet iets is wat je doet: zij beschouwt het als een manier van denken over onderwijs (Tomlinson, 2010). Daarmee raakt het de kern van de professionaliteit van de leraar en de kernopdracht van de school. Het accent komt niet zozeer te liggen op de variant van differentiëren of maatwerk die wordt gekozen, maar de wijze waarop de leraar/de school tot weloverwogen keuzes komt om daarmee het leren van de leerlingen te ondersteunen en te versterken. Een uitgebreide beschrijving van dit model is te vinden in van der Valk (2014).

Voortbouwend hierop ontwikkelde Severiens (2014) een model voor gedifferentieerde instructie in de superdiverse klas, waarbij niet alleen rekening wordt gehouden met cognitieve diversiteit maar ook met sociale en etnisch-culturele diversiteit.

Figuur 2: Een model voor gedifferentieerde instructie in de superdiverse klas (overgenomen uit Severiens, 2014, pg. 17).

Severiens gaat ervan uit, dat de superdiverse achtergronden van leerlingen bepalen hoe en waarin leraren differentiëren. Naar haar zeggen zou dit model kunnen helpen als leraren en scholen "ongelijkheid in de superdiverse klas wil adresseren met gedifferentieerde instructie".

Bovenstaande modellen kunnen behulpzaam zijn in concrete situaties en bij een concrete (groep) leerling(en) te bepalen wat deze leerling(en) op dit moment nodig heeft (hebben), om een stap verder te komen en te groeien.

[1] Zie bijvoorbeeld <http://www.jongerenbinnenboord.nl/jongeren-en-hun-ouders/een-opleiding-op-maat-maatwerk/maatregelen-voor-maatwerk-in-het-onderwijs>

[2] Zoals gezegd zijn er ook argumenten tegen het individuele onderwijs. Bijvoorbeeld omdat onderwijs en leren vooral ook een 'sociale activiteit' is (zie Waslander, 2014). Ook baart de organiseerbaarheid van het individuele onderwijs zorgen (vgl. van 't Riet en den Boer, 2011). Daarnaast verwijzen we ook naar het boek van E.D. Hirsch (2016).

[3] Zo wordt er gesproken over compacten en verrijken voor meer- en hoogbegaafde leerlingen (www.wij-leren.nl)

[4] Naast varianten of vormen van maatwerk, kan ook een onderscheid worden gemaakt in de mate waarin er sprake is van maatwerk.

[5] Hattie (2014) rapporteerde een gemiddeld effect van 'individueel onderwijs' ter waarde van $d=0,23$.

Geraadpleegde bronnen

Eysink, T. H. S., Kamp, M., Kuiper, W., & Thijs, A. (2016). Samenwerken in homogene en heterogene groepen in primair onderwijs. Universiteit Twente. <https://www.nro.nl/kb/405-14-506-samenwerken-in-homogene-en-heterogene-groepen-in-primair-onderwijs/>

Hirsch, D.D. (2016). *Why knowledge matters. Rescuing Our Children from Failed Educational Theories*. Harvard: Harvard Education Press. <http://hepg.org/hep-home/books/why-knowledge-matters>

Hoorik, I. van (2011). *(Hoe) werkt talentontwikkeling bij 'risicjongeren'? Literatuurstudie. Bouwstenen voor nader onderzoek*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. http://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Hoe_werkt_talentontwikkeling_bij_risicjongeren.pdf

Jolles, J. (2011). *Ellis en het verbreinen. Over hersenen, gedrag & Educatie*. Amsterdam: Neuropsych publishers. <http://www.neuropsych-publishers.nl/wp-content/uploads/EllisJollesVerkort.pdf>

Marquenie, Esther Opsteen, Jonah Ten Brummelhuis, Alfons Van der Waals, Jos (2014). *Elk talent een kans. Verkenning van gepersonaliseerd leren met ICT*. Onderzoeksnotitie ten behoeve van project Leerling 2020 in opdracht van Schoolinfo voor de VO-raad. <http://www.leerling2020.nl/wp-content/uploads/2014/03/Onderzoeksnotitie-gepersonaliseerd-leren.pdf>

Mooij, T. (2016a). Onderwijsdifferentiatie en leerlingproblemen in Nederland, 1916 – 2015. Review van probleemanalyses, onderzoeken en effecten van beleidsmaatregelen. *Mens en Maatschappij*, 91, 3, 235-269 <http://hdl.handle.net/1820/7048>

Mooij, T. (2016b). 'Optimaliserend Onderwijs' voor elke leerling. Multiniveau theoretisch ontwerp en praktijkontwikkeling. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 55(10), 459-483. <http://dspace.ou.nl/bitstream/1820/7079/1/111%202016%20Optimaliserend%20Onderwijs%20elke%20leerling%20ontwerp%20en%20praktijk%20compl%20TvO.pdf>

Onderwijsraad (2010). *Een diploma van waarde*. Den Haag: Onderwijsraad. <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2010/een-diploma-van-waarde/item322>

Onderwijsraad (2015). *Maatwerk binnen wettelijke kaders: eindtoetsing als ijkpunt voor het funderend onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad. <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2015/maatwerk-binnen-wettelijke-kaders-eindtoetsing-als-ijkpunt-voor-het-funderend-onderwijs/item7320>

Oostdam, R. (2009). *Tijd voor dikke leerkrachten: over maatwerk als kern van goed onderwijs*. Lectorale Rede faculteit Onderwijs en Opvoeding van de Hogeschool van Amsterdam. Amsterdam University Press. <http://www.hva.nl/onderzoek/hva-onderzoek/kenniscentra/lectoraten/item/lectoraat-maatwerk-in-leren-en-instructie.html>

Sardes (2014). *Alles is talent*. www.cultuurplein.nl

Schenkels, J. J. J., Haarbosch, G., & Kieviet, K. J. (2012). *Beleid en Differentiatie: boter bij de vis? Een onderzoek naar hoe scholen in het voortgezet onderwijs omgaan met het diversiteits-efficiëntie dilemma* (Master's thesis). <http://www.u-talent.nl/wp-content/uploads/sites/57/2016/02/pgo-g-haarbosch-k-kieviet-j-schenkels-beleidendifferentiatie.pdf>

Severien, S. (2014). *Professionele capaciteit in de superdiverse school*. Inaugurale Rede UvA. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam. <http://docplayer.nl/7612095-Professionele-capaciteit-in-de-superdiverse-school.html>

SLO (2014). *Talentontwikkeling bij SLO*. www.cultuurplein.nl

Staatsecretaris OCW (2015). Brief aan de Tweede Kamer over onderwijs op een andere locatie https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2015Z21804&did=2015D44312.

Tomlinson, C. A. & Imbeau, M. (2010) *Leading and Managing a Differentiated Classroom*. ASCD Book <http://www.ascd.org/Publications/Books/Overview/Leading-and-Managing-a-Differentiated-Classroom.aspx>

Van de Werfhorst, H. G., & Mijs, J. J. B. (2007). *Onderwijsdifferentiatie en ongelijkheid: Nederland in vergelijkend perspectief*. Amsterdam: AIAS/ASSR. https://pure.uva.nl/ws/files/4149820/79045_291018.pdf

Van der Mee, G. (2015). Sietske Waslander over de illusie van maatwerk: 'Ik voorzie een massale teleurstelling'. *Onderwijsblad*, 1 (januari 2015), 38-40 <http://www.aob.nl/kixtart/modules/absolutenm/articlefiles/51153-38-40.pdf>

Van der Valk, T. (2014). Excellentie en differentiatie. School aan zet. http://www.schoolaanzet.nl/uploads/tx_sazcontent/Excellentie_en_Differentiatie_-_webversie.pdf

Van 't Riet en Den Boer, P. (2011). *Standaardisering voor flexibilisering van Middelbaar Beroepsonderwijs*. Rhenen/Zwolle: OOL/Hogeschool Windesheim. <http://docplayer.nl/20390156-Standaardisering-voor-flexibilisering-van-middelbaar-beroepsonderwijs.html>

Woerkom, M. van, Stienstra, M., Tjepkema S., & Spruyt, M. (2011). *De 'sterke punten'-benadering werkt. Onderzoek naar effecten van aandacht voor talent*. Opleiding & Ontwikkeling, nr. 3, pp. 28-32. https://pure.uvt.nl/ws/files/1336288/p28-32_de_sterke_punten_ONO_11_03_2_.pdf

Waslander, S. (2014). *Zwijgen kan niet meer*. Rede uitgesproken bij de opening van de onderwijsweek in Groningen. <http://expertis.nl/wp-content/uploads/2015/09/zwijgenkannietmeer.pdf>

Wijsman, L. (z.j.), *GUTS: gedifferentieerd uitdagen van Talent op School*. Student motivation and achievement in lower secondary education in a context of differentiated talent development. www.universiteitleiden.nl/onderzoek/onderzoeksprojecten/iclon/wijsman-student-motivation

Meer weten?

- o <http://www.jongerenbinnenboord.nl/jongeren-en-hun-ouders/een-opleiding-op-maatwerk/maatregelen-voor-maatwerk-in-het-onderwijs>
- o De interventie GUTS (gedifferentieerd Uitdagen van Talent op School) wordt op effectiviteit onderzocht door de Universiteit van Leiden. Zie voor meer informatie <https://www.universiteitleiden.nl/onderzoek/onderzoeksprojecten/iclon/wijsman-student-motivation>
- o [https://www.oudersonderwijs.nl/oudersonderwijs/assets/File/Samenvatting%20peiling%20ouders%20flexibilisering%20in%20het%20onderwijs\(1\).pdf](https://www.oudersonderwijs.nl/oudersonderwijs/assets/File/Samenvatting%20peiling%20ouders%20flexibilisering%20in%20het%20onderwijs(1).pdf).
- o www.onderwijsraad.nl

Onderwijssectoren

po, vo, mbo, so

Trefwoorden

Differentiëren, maatwerk, individualiseren, motivatie, talentontwikkeling, individuele verschillen